

ISSN 2218-7588
E- ISSN 2219-5513

LANGUAGE AND LITERATURE
ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА
DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

BEYNƏLXALQ ELMİ-NƏZƏRİ
ЖУРНАЛ
2(116)

BAKİ -2021

ISSN 2218-7588
E- ISSN 2219-5513
IASJ 0000 0001

DİL

VE

ƏDƏBİYYAT

LANGUAGE AND LITERATURE

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Beynəlxalq elmi –nəzəri jurnal

Elektron versiyası

Электронная версия

2(116)

Jurnal
1993-cü ildən 2 aydan bir çıxır

– 2021 –

REDAKSIYA HEYƏTİ - РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

=====

UMUMİ DİLÇİLİK:

ОБЩЕЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ:

Prof. Ə Rəcəbli-məsul redaktor
Prof. N. Məmmədli

ŞƏRQŞÜNASLIQ VƏ İLANİYYAT

ВОСТОКОВЕДЕНИЕ И ТЕОЛОГИЯ:

P. prof. R. Rüstəmov-məsul redaktor
Prof. M. Kazımov

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİ:

АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ:

Prof. E. Əzizov
Prof. T. Hacıyev
Prof. S. Abdullayeva
Dos. Ə. Ağakışiyev
Fil.f. dok. R. Bayramov

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI:

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Dos. E. Məmmədov-məsul redaktor
Dos. Ə. Nəcəfzadə

ƏDƏBİYYAT NƏZƏRİYYƏSİ:

ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ:

Akademik N. Paşayeva-vəsul redaktor
AMEA müx. üzvü, prof. T. Mütəllibov

TÜRKOLOGİYA:

ТЮРКОЛОГИЯ:

AMEA mxc. цзвц, проф. Н. Жяфяров
Ф. е. н. Н. Щцсейнова

JURNALİSTİKA:

ЖУРНАЛИСТИКА:

Prof. -Q. Məhərrəmli-məsul redaktor

RUS FİOLOGİYASI:

РУССКАЯ ФИЛОЛОГИЯ:

Prof. Ə. Paşayeva
Prof. L. Əhmədova
Prof. M. Cəfərov
Prof. L. Quliyeva-məsul redaktor

QƏRB FİOLOGİYASI :

ЗАПАДНАЯ ФИЛОЛОГИЯ:

Prof. N. Vəliyeva-məsul redaktor
Prof. C. Nağıyev
Prof. B. İsmayılov
F.d. R. Xəlilov

PEDAQOGİKA VƏ PSIXOLOGİYA:

Prof. S. Mirzəyev
Prof. R. Hüseynzadə
Dos. S. Abbasova-məsul redaktor
Dos. L. Ələkbərova

İNSANŞÜNASLIQ

ЧЕЛОВЕКОВЕДЕНИЕ:

RTA müx. üzvü, Prof. C. M. Mallaev
Prof. P. Omarova
Prof. M. Seyidova

KİTABŞÜNASLIQ

КНИГОВЕДЕНИЕ:

Prof. X. İsmayılov
Dos. A. Əliyev
Dos. M. Məmmədov

Baş redaktor: T. Cəfərli. Baş redaktorun müavini: prof. L. Əhmədova. Məsul redaktor: dos. L. Ələkbərova.

Xarici əlaqələr üzrə müavin: dos. N. Əfəndiyeva. Məsul katib: Pərvin Eyvazov. Administrator: C. T. Əliyev

Redaksiyanın ünvanı: Bakı AZ1073, Z. Xəlilov 23. BDU, Filfak. тел. 050 287 10 14

Jurnalın elektron ünvanı: http://philology.bsu.edu.az/az/content/dil_v_dbiyyat_beynlxalq_elminzri_jurnal

<i>DİLÇİLİK – ЯЗЫКОЗНАНИЕ</i>	5-131
N. SƏLİMOVA. «Slənq»in dildə və dilçilikdə yeri.....	5
E. BABAYEVA. İngilis dili qrammatikaları tarixində preskriptiv yanaşmalar.....	8
G. ŞAMXALOVA. Tərcümənin mahiyyəti və vəzifələri.....	12
Г. АЛИЕВА. «Фитонимы» в русской и азербайджанской фразеологии.....	15
N. BAXŞƏLİYEVƏ. Müasir Azərbaycan dilində qrammatik sinonimliyin kommunikativ və diskursiv aspektləri.....	20
III. ИСМАЙЛОВА. Семантическая деривация производных абстрактных существительных в русском языке.....	24
L. ƏLİZADƏ. Qlobal ingilis dilində istifadə olunan müxtəlif dillərdən alınma turizm mənsəli sözlər və onların xüsusiyyətləri.....	28
F. MƏMMƏDOVA. İngilis, rus və Azərbaycandillərində sözlərin növləri və linqvoekologiya məsələsi.....	31
F. QULİYEVƏ. Жанр и тип как категории в дискурсивных исследованиях.....	36
S. SEYİDOVA. Sintaktik vahidlərin üslubi imkanları (II məqalə).....	40
Ü. ASLANOVA. Professor Y. Seyidovun Azərbaycan ədəbi dilində cümlənin baş və ikinci dərəcəli üzvləri ilə bağlı mülahizələri.....	45
Ə. MƏCİDOVA. Nizami gəncəvi yaradıcılığında aforizmlər.....	49
M. MAHMUDOVA. Adyektivləşmiş feillərin tərkib əmələ gətirməsi.....	53
Л. БЕЗІРОВА. Семантические основания синонимии знаков.....	55
N. AXUNDOVA. Dilçilikdə üslubi neologizmlərin tədqiqi məsələləri.....	59
L. ƏLİYEVƏ. Dilin variativliyinin sosiolingvistik xarakteri və bədii ədəbiyyatda istifadə prinsipləri.....	63
R. HACIYEVƏ. Nizami Gəncəvi yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri.....	66
V. PƏNAHOVA. Qədim ingilis dilinin sözyaradıcılığına tarixi bir nəzər və sözdüzəltmədə prefikslərin rolu.....	71
S. SADIQOVA. Lingvistik təhlilin konseptual məsələləri.....	76
Ş. QURBANOVƏ. Azərbaycan şairi Fədainin dili.....	81
F. MANCANOVA. Azərbaycan dilində işlənən bəzi alınma sözlərin semantik xüsusiyyətləri.....	84
Н. ЭФЕНДИЕВА. Лексико-грамматические особенности наречий в арабском языке.....	87
Y. MİRZƏOVƏ. Числовая приставка «би-» в терминообразовании в русском, азербайджанском и английском языках.....	92
III. MƏGƏPPAMOVƏ. О некоторых глаголах движения в русском и азербайджанском языках.....	97
O. PİRİYEVƏ. Cümlənin kommunikativ xüsusiyyətləri.....	99
S. ƏLİZADƏ. Bilgə Xaqan abidəsində rütbə, titul və vəzifə adları.....	102
M. İMANQULİYEVƏ. Afad Qurbanovun elmi fəaliyyətində kosmonimlər problemi.....	106
M. ALLAHVERDİYEVƏ, E. YUNUSOVA. Dil əlaqələrində bilinqvizm.....	109
E. SÜLEYMANOVA, U. İSMAYILOVA. Dil vahidlərinin semantikasında milli-mədəni xüsusiyyətlər.....	112
N. ƏLİYEVƏ. İnsan konseptinin müxtəlif dillərdə təzahürü.....	117
Y. ƏLƏSGƏROVA. Azərbaycan dilində ismin üyüklük hali və onun qrammatik əlamətləri.....	120
H. MYCƏBƏ. О некоторых особенностях фразеологизмов персидского языка в лингвокультурологическом аспекте.....	124
P. EYVAZOV. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya məsələlərinin öyrənilməsində professor B. Cəbanzadənin rolu.....	128
<i>ƏDƏBİYYATŞUNSLIQ-LITERATUROBEDELİNE</i>	132-195
Ş. FƏTƏLİYEVƏ, S. HƏSƏNOVA. Nizami irsi və milli hüdudlar.....	132
G. ABDULLAYEVƏ. Şeyx Qalib divanında Məhəmməd Füzuli şeirinə yazılan təxmislər.....	135
D. KƏROMOVA. Çarliz Dikkensin “Oliver Twist” romanında bir gəncin mənavi və əxlaqi tərbiyəsi.....	138
A. MAMEDOVA. B. Маяковский и Азербайджан.....	140
N. ƏSKƏR. “Koroğlu” dastanında motiv və süjetlər.....	144
A. FƏRƏCOVA. Teoqoniya nəzəri problem kimi.....	147
N. BAYRAMOVA. Azərbaycan və İngilis nağıllarının qarşılıqlı təhlili.....	152
A. MƏMMƏDOVA. Amerikanizmin yaranma tarixi.....	155
D. FİLİZ HÜSEYİN. Noah Qordonun “Həkim” romanında təbabət.....	158
Q. RÜSTƏMOV. Cefri Yevgenidesin “Evlilik əhvalatı” romanında pragmatik və romantik kimlik qarşıdurması.....	162
Ş. ALLAHVERDİYEVƏ. Anadolu’da müsəlmanlığın və türklüğün piri.....	166
S. ƏSGƏROVA. Aşıq Ağaların sənətkarlıq xüsusiyyətləri.....	170
M. SOFİYEVƏ. İngilis milli özünüdərk məsələsində “ingiliscilik” və “britançiliq”. Tarixi kökləri və ölkə ədəbiyyatında təzahürləri.....	176
B. ƏZİZƏLİYEVƏ. Orta əsrlər urdu ədəbiyyatının əsas mərhələ və xüsusiyyətləri.....	180
E. TAĞIYEVƏ. Aşıq sənəti kontekstində Aşıq Ələsgər qolu.....	184
G. ZEYNALOVA. Ədəbi tənqidin janrlarına bir nəzər.....	189
B. ƏZİZƏLİYEVƏ. Urdu poeziyasının Dehli məktəbi.....	192
<i>PEDAQOGİK-PSIXOLOGİYA, ПЕДАГОГІКА-ПСИХОЛОГІЯ</i>	196-253
S. MUSTAFAYEVƏ. Müzakirə və rollu oyunlar metodlarının Azərbaycan dili dərslərində tətbiqi.....	196
Д. КАЗІМ-ЗАЛЕ, Г. ПАСУЛОВА. Формирование профессиональной компетентности студентов.....	200
P. İMANOVA. О необходимости развития навыков академического письма на уроках русского языка.....	204
Г. ХАЛИЛОВА. Роль А. О. Черняевского в организации народного образования в Азербайджане.....	208
A. UĞURLİYEVƏ. Uşaq və yeniyetmələrin əxlaqi şüurunun formalaşmasında görkəmli şəxslərin fikirləri.....	212
N. SEYİDZADEH. English from first steps.....	215
X. AXUNDOVA. Знакомство с жизнью и творчеством писателей мировой литературы на уроках русского языка.....	218
G. RƏFİBƏYLİ. İngilis dilində “To Get” feilinin işlənmə dairəsinin müxtəlifliyi.....	222

G. ŞİRƏLİYEVƏ. X-XI sinif şagirdlərinə ingilis dilinin qrammatikasının kommunikativ yönümlü tapşırıq və oyunlarla tədrisi.....	226
T. MƏHƏRRƏMOVA. Tədris zamanı əsəfi sinif şagirdlərində kommunikativ səristənin varadılmasının volları.....	230
A. İMANOVA. Davamlı inkişaf kontekstində uşaqqlar üçün fəlsəfi proqramına sosioloji yanaşmalar.....	233
C. АЙДЫНОВА. Дифференциация причастия I и герундия в современном английской языке.....	236
A. ƏHMƏDOVA, S. QASIMOVA. Yaradıcılıq psixologiyasının predmeti.....	239
Ə. KƏRİMOV, X. TAĞİEVƏ. Вопросы оптимизации дистанционного обучения РКИ студентов-азербайджанцев.....	244
L. АЛЕКПЕРОВА. К вопросу о выборе учебного материала по русскому языку для неязыковой аудитории.....	248
T. ДЖАФАРЛИ. О некоторых проблемах преподавания второго языка.....	250
KITABSÜNASLIO – KNIГОВКДЕНИЕ.....	254-260
E. BALAYEVA. Müasir dövrdə “Elm” nəşriyyatının fəaliyyəti.....	254
M. MƏMMƏDOV, Z. RZAYEVA. Kitabxanalarda ilahiyat ədəbiyyatı fondunun formalaşması.....	257
MƏRUZƏ VƏ MƏQALƏLƏR – ДОКЛАДЫ И СТАТЬИ.....	261-372
A. AGAYEVA. İlham Əliyevin nətiqlik məharəti haqqında etüdlər.....	261
L. ГУЛИЕВА, Ə. PZAEBA. Тема Кавказа в творчестве А.С.Пушкина и М.Ю.Лермонтова.....	264
L. HÜSEYNOVA. Müəllim üçün metodik vəsaitlərdə qiymətləndirmə məsələsi.....	268
M. MAHMUDOVA. Adyektivləşmiş feillərin tərkib əmələ gətirməsi.....	270
M. RƏCƏBLİ. Nidalərin tədrisində aktual problemlər.....	273
S. MURADOVA. Cəmiyyətin sosial strukturu və siniflər üzrə bölgüsü.....	275
P. ALIYEVA. VI sinifdə ümumiləşdirici dərslərin təşkili haqqında.....	278
Q. SALMANOVA. Yazılış və tələffüzü çətin mənimsənilən sözlər üzərində işin şagirdlərin yazı bacarıqlarının inkişafında rolu.....	280
S. ABBASOVA. İbtidai siniflərdə folklor nümunələrindən istifadə.....	282
S. HƏSƏNOVA. Mətn üzərində işin aparılmaşş metodları.....	284
A. TEYMUROVA. “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi” jurnalında tərbiyə məsələləri haqqında.....	286
Ü. BƏŞİRLİ. Nəriman Həsənzadə yaradıcılığında doğma dilə sevgi tərbiyəsi.....	288
M. ÖZEREN. Türkçeden adige diline geçen kelimeler.....	291
V. QURBANOV, S. HÜMMƏTOVA. “Nitq mədəniyyəti” fənninin tədrisi: problemlər və vəzifələr.....	293
S. BƏRMUZİ. İndiki zamanın mütləq zamanlar sistemində yeri.....	296
C. ДЖАФАРОВА, С. ЧЕРКЕЗ. Некоторые особенности обучения русской падежной системе студентов-азербайджанцев.....	298
N. İBRAHİMOVA. Sintaktik bütöv və mətn vahidləri.....	300
A. MƏMMƏDOVA. Aərbaycan və İngilis dillərində sabit birləşmələr.....	303
S. MEHRƏLİYOVA. Kanada ingiliscəsinin sosial-kulturoloji realiləri.....	306
M. SULTANOVA, M. MƏMMƏDOVA. İngilis dilindən ictimai-siyasi terminlərin Azərbaycan dilinə tərcümə prosesi.....	309
D. MUСТАФАЕВА, Н. ХАЛИЛОВА. Критерии эффективности урока русского языка.....	312
S. PƏNAHLI. İşarə nəzəriyyəsində simvol fenomeni.....	315
N. HƏSƏNOVA. Yeni tibb terminlərinin dövrləşməsi və əmələgəlmə üsulları.....	318
S. MƏMMƏDOVA. G. Hauptmannın dramaturgiyasında yabançı obrazı.....	321
T. İSRAFİLLİ. Diskurs və nitq təliminin əsas istiqamətləri.....	324
F. SƏLİMOVA. Dilin yaranması və inkişafı ilə bağlı bəzi mülahizələr.....	327
L. MƏMMƏDOVA. Müasir fars dilində frazeoloji birləşmələrin qrammatik xüsusiyyətləri.....	331
F. ƏLİZADƏ. Güzəllik və gerçəklik.....	335
M. VƏLİYEV. XIII-XIV əsrlər anadilli poemalarda epizodik obrazlar.....	341
İ. RƏHMANOVA. Anar yaradıcılığma bir nəzər.....	345
И. КУЛИЕВА, М. САДЫХОВА. Коммуникативное содержание обучения.....	348
S. QULİYEVƏ. Azərbaycanda dilçilik terminologiyasının inkişaf xüsusiyyətləri.....	351
N. BABAYEVA. “Oğuz Kağan” dastanında kosmoqoniya və etiologiya.....	355
İ. MƏHƏRRƏMOVA. Azərbaycan onomastikasının öyrənilmə tarixinə ümumi baxış.....	361
T. MEHTİYEVƏ. Communicative approach to teaching reading, writing, speaking and listening skills in the english classes.....	364
P. MAMEDOVA. Имена исторических личностей в Габушнамэ.....	370

Yəğılmağa verilmişdir: 12.04.21 Çapa imzalanmışdır: 21.06.20 Rezoqraf çapı.
Şəhadətnamə № 27. Lisenziya: seriya ab № 02247130
Tirajı 1000. Ləman nəşr-poliqr. MMC»-də çap olunmuşdur. Qiyməti – pusuz

DİLÇİLİK-ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Səlimova Nərgiz Səməd qızı¹

«SLƏNQ»in DİLDƏ VƏ DİLÇİLİKDƏ YERİ

Dilin lüğət tərkibinə daxil olan bütün leksik vahidlər ədəbi və qeyri-ədəbi olmaqla iki qrupa bölünür. «Sləng» vulqarizm, barbarizm, peşə sözləri və jarqonizmlərlə birlikdə qeyri-ədəbi dilə aid edilir, lakin müəyyən xüsusiyyətləri ilə onlardan fərqlənir. Bu söz qrupları arasında sləngin özünəməxsus və hələ də lazımcına öyrənilməmiş və dəyərləndirilməmiş yeri var.

«Sləng» çox geniş anlayışdır və onu müəyyən qəlibə salıb dəqiq tərifini vermək mümkün deyil. «Sləng»i konkret dildə fərqləndirmək, səciyyələndirmək, əsas fərqləndirici əlamətlərini müəyyənləşdirib formal göstərici kimi ortaya qoymaq mümkün deyil. «Sləng»lərin öyrənilməsindəki əsas çətinlik də bununla bağlıdır. «Sləng»i ədəbi dildən kənarda yaranan, müəyyən dairələrdə işlədilən, daha sonra adılşən (daha doğrusu geniş dairələrdə işlədilən), nəhayətdə ədəbi dildə vətəndaşlıq hüququ qazanan leksik vahidlər və ya frazeoloji birləşmələr və ifadələr adlandırmaq olar. «Sləng» də, bütün dil vahidləri kimi, haradasa konkret dil mühitində, sosial qrupda yaranır, əvvəlcə həmin dar məkanda mövcud olur, daha sonra başqa sosial qruplar tərəfindən də istifadə edilməyə başlayır və müəyyən zaman kəsiyindən sonra ədəbi dilə daxil olur və daha «sləng» kimi qavranılır. «Konkret dil mühitində, sosial qrupda» işlədilən dil vahidlərinin hamısı «sləng» olmur. Əgər yeni yaranan və konkret qrup daxilində işlədilən sözlər yalnız və yalnız həmin qrup daxilində qalırsa, yayılma dairəsi genişlənmirsə, bu artıq «sləng» deyil. Bu kimi sözlər jarqon və peşə sözlərinə aid edilməlidir. «Sləng» kimi yaranan leksik vahidlərin bir qismi müəyyən müddətdən sonra istifadədən qalır, onları köhnəlmiş sözlərə aid etmək daha düzgün olar.

«Sləng» anlayışı arxasında duran mənə qatlarını müəyyənləşdirmək və onun haqqında yetərinə dolğun təsəvvür əldə etmək üçün əvvəlcə onun Azərbaycan dilində hansı mənələrdə çatdırılmasına diqqət yetirək.

İngilis dilindən tərcümədə «sləng» bunları bildirir:

1. Ədəbi dildən fərqli olaraq sosial və ya peşəyə görə təcrid olunmuş qrupun nitqi;
2. Danışqı dilinin ədəbi dilin normaları ilə üst-üstə düşməyən variantı.

Bu iki mənənin heç birini tam və mütləq hesab etmək olmaz, çünki dil daim inkişafda olan, mürəkkəb və eyni zamanda konkret təzahüründə dəqiq və çox vaxt birmənalı qavranılan «mövculuqdur». Dil daim inkişafdadır. Dil dəyişdikcə, onunla birlikdə «sləng» də dəyişir. 30-40 il bundan əvvəl işlədilən bəzi dil vahidlərini (məhz «sləngləri») hazırkı nəsil dil daşıyıcılarının çoxu ya başa düşmür və ya tamam fərqli mənada qavrayır. Həyatın sürəti artdıqca dil də daha sürətlə dəyişir. Son onilliklərdə sürətlə həyatımıza daxil olan terminlər, anlayışlar, «sləng»lər dildə öz yerini alır, geniş yayılmağa başlayır və mobil telefon və kompüter istifadəçilərinin müəyyən mənada öz «dili» - «sləng»i formalaşır. Aydındır ki, bu dəyişikliklər daxili proseslərin deyil, gerçəklikdə, cəmiyyətin həyatında baş verənlərin nəticəsidir.

Azərbaycan dilçiliyində «sləng» termini xüsusi tədqiqat obyektı olmamışdır, buna görə də hazırda həmin məfhuma vahid baxışın formalaşdığından danışmaq olmaz. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində (1, s.132) onunla jarqon arasında bərabərlik işarəsi qoyulur. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan elmi məkanında jarqonun da aydın, birmənalı izahı mövcud deyil. Buna görə də «sləng»in mənə tutumunu, yəni terminin arxasında duran konsepti aydınlaşdırmaq üçün əsasən ingilisdilli mənbələrə söykənmək lazım gəlir, çünki məfhumun özü ingilis dilindən gəlir və «kodlaşdırılmamış» dili bildirmək üçün istifadə olunur.

Sözün etimologiyası məlum deyil. Hazırda «sləng» sözünün xüsusi ədəbiyyatda izahları çox olsa da, bütün izahlarda əsasən iki mənə tutumu önə çəkilir: 1) cəmiyyətin müəyyən yarımqrupunun və ya submədəniyyətinin xüsusi dili və 2) qeyri-formal ünsiyyət üçün geniş istifadə leksikası. Özü də hazırda ikinci mənəyə daha çox üstünlük verilir. Qeyd olunur ki, «Sləng qeyri-formal ünsiyyət üçün bütün məlum söz və ifadələr və dar sosial qrupların leksikası arasında aralıq mövqeyi tutur» (3, c. 32). Başqa sözlə, «sləng» termini əsasən iki mənada işlədilir: 1) jarqon anlayışının sinonimi və 2) jarqon sözləri, məlum sözlərin, jarqon söz birləşmələrinin jarqon mənaları. Bu iki yanaşma arasında əsas fərq əhatə dairəsində ola bilər. Bütövlükdə isə bunlar arasında elə bir ziddiyyət yoxdur. Bunu görmək üçün əks tərəfdən çıxış etmək lazımdır: jarqon məfhumun «sləng»in işlədildiyi dil məkanında çatdırmaq istəsək, «sləng» termininə müraciət etməli oluruq, yəni lüğəti qarşılıq axtardıqda «sləng» və jarqon məfhumları arasında bərabərlik işarəsi qoymaq lazım gəlir. Lakin bu bərabərlik yalnız ən ümumi şəkildə doğru hesab edilə bilər.

«Slang» sözünün ikidilli lüğətdə qarşılığı kimi «jarqon, sləng» (2, s.1325) sözləri verilsə də, onlar Azərbaycan dil daşıyıcısı üçün ingilis termini arxasında duran konseptin bütün mənə tutumunu açmır, çünki yuxarıda verilənlər «Slang»-in isim kimi qarışılıqlarıdırsa, fəl kimi «Slang» - «1. jarqonda danışmaq. 2.söyüşmək, dəyişmək», sifət kimi isə («Slangy») - «1. jarqon işlədən. 2.jarqona aid. 3.diqqəti cəlb edən, gözcərcərcə, ədəbsiz, şit (paltar haqqında)» mənaları daşıyır. Nəzərə alsaq ki, lüğəti mənələrdən başqa, kontekstual və məcazi mənələr də var, verilən mənələrin «sləng» termininin mənə tutumunu tam açmadığını söyləmək olar. Gördüyümüz kimi, eyni bir ingilis sözü kontekstdən, daha geniş isə diskursdan (çünki «sləng» daha çox şifahi nitqdə, danışqı dilində, nitq situasiyasında mənasını mümkün doğunluqla realizə edir) ən müxtəlif mənələr daşıyır və dilimizə çevirmək istədikdə kəskin fərqli, bəzən isə bir-birinə tam zidd mənələr çatdırır. Adıca bu, misal çəkdiyimiz lüğət məqaləsində «sləng» leksik vahidi jarqon (müəyyən sosial qrup çərçivəsində anlaşıqlı dil vahidi), jarqonda danışmaq, həm də gözcərcərcə, ədəbsiz, şit (paltar haqqında) mənələrində işlədilə bilər ki, bu da Azərbaycan dil məkanında işlədilən jarqon termininin daşdığı mənadan çox genişdir. Bu isə göstərir ki, «sləng» məfhumu jarqona nisbətən daha mürəkkəb və izaha çətin gələn dil hadisəsidir.

¹ ADU Doktorant

Həmin anlayışın ingilis dil məkanında yarandığını və geniş işlədildiyini nəzərə alaraq onu, zənnimizcə, ingilisdilli elmi diskursda nəzərdən keçirmək daha məqsədəuyğundur.

Yuxarıda deyilənlərdən çıxış edərək, «slənq»in mənasını anlamaq, açmaq üçün, zənnimizcə, birinci növbədə hazırda ingilisdilli elmi məkanda bu terminin arxasında nələrin durduğunu aydınlaşdırmaq, ingilisdilli məkanın özünün birmənalı anlayış olmadığını, məkanın hər yerində dilin eyni «qəlib» üzrə inkişaf etmədiyini nəzərə alaraq, ingilisdilli məkanda «slənq»in hansı əsas xüsusiyyətlərinin fərqləndirildiyini müəyyənləşdirməyə cəhd etmək olar:

1) «**Webster's Desk Dictionary of the English Language**»– «**Slang**- *n.- very informal vocabulary that is characteristically more metaphorical and ephemeral than ordinary language*» (6, s.848) – «Adi dilə nisbətən olduqca qeyri-rəsmi dil olub, daha çox metaforikliyi və ötüriliyi ilə səciyyələnir». Bu deyimdə üç məqama diqqət yetirək: 1) qeyri-rəsmi dil, 2) metaforiklik və 3) ötürilik.

2) «**Oxford Advanced Learner's Dictionary**» - «**Slang**- *noun- very informal words and expressions that are more common in spoken language, especially used by a particular group of people, for example, children, criminals, soldiers, etc: army/ teenage slang*»(4, s.1209) – «Slənq – danışq dilində daha çox yayılmış olduqca qeyri-rəsmi söz və ifadələr olub, əsasən müəyyən qrup insanlar tərəfindən istifadə olunur, məsələn, uşaqlar, cinayətkarlar, əsgərlər və s.». Bu tərifdə də bir neçə məqama diqqət yetirək: 1) qeyri-rəsmi söz və ifadələr, 2) müəyyən qrup insanlar tərəfindən istifadə olunma. Qruplarla bağlı verilən misallara diqqət yetirsək (uşaqlar, cinayətkarlar, əsgərlər), görərik ki, burada müəyyən sosial qrupun nitqində və ya başqa sözlə, diskursunda işlədilən və həmin diskursu səciyyələndirən söz və ifadələrdən söhbət gedir, çünki məhz bu metaforik, qeyri-rəsmi dil vahidləri konkret diskursun formalaşmasında iştirak edir və onları digərlərindən fərqləndirən «damğa» qismində çıxış edirlər.

«Slənq»in görkəmli ingilis tədqiqatçısı E.Partric «slənq»i danışq dilinin kvintensesiyası adlandırır və bildirir ki, «slənq» ünsiyyətin rahatlığı vasitəsi kimi nəzərdən keçirilməli və elm və fəlsəfənin heç bir qrammatik qaydaları və qanunlarına tabe olmamalıdır (*Slang, being the quintessence of colloquial speech, must be related to convenience rather than to scientific laws, grammatical rules and philosophical ideas*)" (5, s.15)

İlk vaxtlar başqa dildəki realilərə «slənq» deyirdilər, sonra sözün işlədilmə dairəsi genişləndi. Canlı danışq dilinin öyrənilməsi prosesində aydın oldu ki, jarqon və arqo tarixən dil daşıyıcısı qruplarının məhdud və leksik vahidlərin semantik sahəsinin dar olmasını göstərir.

Aydın oldu ki, şifahi ünsiyyətdə işlədilən və dil normalarına tabe olmayan dil vahidləri var ki, onlar daha çox sayda insanı birləşdirir və məhz onları «slənq» adlandırırlar.

«Slənq» dedikdə danışq dilinin cəmiyyət tərəfindən qeyri-rəsmi kimi qiymətləndirilən növü başa düşülür. Özü də «slənq» arqo və jarqon vahidlərini mənimsəyərək onların mənasını metoforik dəyişmək və genişləndirmək xüsusiyyətinə malikdir. İngilisdilli leksikoqrafiyada əsas problem «slənq»i jarqon və arqodan ayırmaqda deyil, sözlərin «slənq»dən danışq dilinə keçməsinə qeydə almaqdır, çünki ümumişlək danışq leksikası və frazeologiyası ilə bəzi qeyri-ədəbi leksika qrupları arasında dəqiq hədd qoymaq mümkün deyil. Ümumişlək leksika tədricən ədəbi leksika normalarından uzaqlaşır, qeyri-ədəbi kimi yaranan leksik vahidlər isə hiss olunmadan ümumişlək leksikaya çevrilir. Qeyri-ədəbi danışq dil vahidlərindən ümumişlək leksikaya ən yaxını «slənq»dir.

Müasir dilçilik elmində «slənq» anlayışı çox vaxt «dialektizm», «jarqonizm», «vulqarizm», «danışq dili», «loru dili» kimi anlayışlarla qarışdırılır.

Bir çox leksikoloqlar «slənq» haqqında ən müxtəlif, hətta ziddiyətli fikirlər söyləsələr də, hələ də birmənalı şəkildə məfhumun arxasında duran konseptə aydınlıq gətirilməyib və dildə, xüsusilə də ingilis dilində onun yeri müəyyənləşdirilməyib. Bu da onunla izah olunur ki, ingilis leksikoqrafiyasında «slənq» üslubi çalarına, istifadə dairəsinə görə ən müxtəlif növ söz və ifadələrlə qarışdırılır. Bunu müxtəlif lüğətlərdə «slənqə» aid edilən söz qruplarından görmək olar:

Oğrujarqonunaaid edilənsözlər:

- barker – tapançamənasında;
- to dance – asılmaq (asılmışolmaq);
- to crush – qaçmaq, aradançıxmaq.

Başqajarqonlaramisallar:

- dirt – pulmənasında;
- soke – birqurtumkoka-kola;
- dotty – dəli.

Dahaçoxmüəyyənpeşəsahəsindəişlədilənjarqonsözlər:

- big-boy – iriçaplıtop;
- knitting needle – qılncmənasında;
- sleeper – mühazirələr;
- dead hooper – pirsəqqasvəs.

Sonuncu misallardan göründüyü kimi, müəyyən peşə sahəsindəki ümumişlək (!) söz sırasından nə ilə isə fərqlənən söz və ifadələri asanlıqla peşə jarqonu, onların məcmusunu isə «slənqə» aid etmək lüğət tərtibatçıları üçünproblem yaratmır.

«Slənqə» ən müxtəlif jarqonizmlərin aid edilməsi nəticəsində onların özləri müxtəlif qruplara bölünməyə başlayır. Beləki, ingilis və Amerika leksikoqrafiyasında «slənq»in bu kimi növləri fərqləndirilir:

- hərbi «slənq»;

- idman «slənqi»;
- teatr «slənqi»;
- tələbə «slənqi»;
- dini «slənq» vəs.

Canlı qeyri-rəsmi ünsiyyətdə işlədilən bir çox danışq söz və ifadələridə (neologizmləri) «slənqə» aid edirlər. Bu kimi söz və ifadələrin əsas xüsusiyyəti təzəliyi, təzə mənada işlədilməsi, işlədilməsinin qeyri-adiliyidir. Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə onlar «slənq» qrupuna aid edirlər. Məsələn, «for good» (həmişəlik), «to have a hunch» (qabaqcadan hiss etmək), «show» (teatr mənasında) kimi sözlər və ifadələr «slənqə» aid edirlər; «to get someone» (başə düşmək mənasında), «cut-throat» (canı, adam öldürən mənasında) kimi ifadələrdə bir sıra lüğətlərdə «slənq» kimi göstərilir. Ədəbi danışq sözləri və «slənq»lərə aid edilən bəzi sözlər arasında fərqi müəyyənəşdirmək o qədər çətin ki, bir sıra sanballı ingilis və Amerikalüğətlərində onların qarşısında iki listilik qeydlər görmək olar: (danışq.) və ya (slənq). Buna misal kimi «chink» (pul), «fishy» (şübhəli), «governor» (ata) kimi sözləri göstərmək olar.

«Slənqə» yalnız dilçi mövqeyindən yanaşmaq olmaz, çünki dil statik deyil, çoxcəhətlidir və onu birinci növbədə ifadə üsulu baxımından nəzərdən keçirmək vacibdir («slənq» əsas etibarilə şifahi nitqdə və bədii diskursda obrazların səciyyəvləndirmə vasitəsi kimi işlədilir). «Slənq» ilkin olaraq ayrı-ayrı sosial qruplarda yaranıb işlədilən və bu qrupların bütövlükdə yönümlülüyünü əks etdirən söz və frazeologizmlərdən ibarət olur. Ümumişlək olduqdan sonra da bu sözlər əsasən emosional-qiymətləndirmə xüsusiyyətlərini saxlayır.

Üslubi baxımından «slənq» və ya sosial leksika dildə nəsə zərərli hadisə deyil, dil sisteminin müəyyən mənada zəruri hissələrindəndir. «Slənq»in ingilis dilində yeri və xüsusiyyətləri başqa dillərdəkindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Bunun kökləri xeyli dərəcədə tarixi hadisələr, ingilis dili arealının 17-ci əsrdən başlayaraq çox genişlənməsi, koloniyalardakı ingilis dilinin özünün əsas xüsusiyyətlərini saxlamaqla yanaşı, ən müxtəlif mənbələrdən zənginləşməsi, leksik vahidlərin metropoliyadan kənarda yeni mənalar kəsb etməsi və müəyyən vaxtdan sonra bu leksik vahidlər və onların yeni mənə çalarlarının yenidən metropolianın dilinə qayıtması «slənq» anlayışının çox geniş mənə daşdığını söyləməyə əsas verir.

Beləliklə, tədqiqatçıların çoxunun fikrincə, «slənq» jarqon və arqolara nisbətdə törəmə vahid olub, alınma vahidləri öz ehtiyaclarına uyğunlaşdırır. «Slənq» sözünün mənası danışq dili və loru dil anlayışlarına yaxın olub, onlardan fərqli olaraq hiss olunacaq dərəcədə sosial «damğalıdır».

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. I cild.- Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
2. İngiliscə-Azərbaycanca lüğət (professor O. İ. Türkseverin (Musayevin) baş redaktorluğu ilə). Qismət nəşriyyatı, Bakı, 2003.
3. Береговская Э.М. Молодежный сленг: формирование и функционирование // Вопросы языкознания, 1996, № 3, с.32-41.
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford University Press, Oxford, 2005.
5. Partridge E. Slang // Usage & Abuse: A Guide to Good English. L.: Penguin Books, 1964.
6. Webster's Desk Dictionary of the English Language. Portland House, New York, 1990.

Açar sözlər: slənq, jarqon, ümumişlək dil, ədəbi dil, qeyri-ədəbi dil, leksik vahidlər

Ключевые слова: сленг, жаргон, общеупотребительный язык, литературный язык, нелитературный язык.

Key words: slang, jargon, common language, literary language, non-literary language, lexical units.

Summary

The place of "slang" in language and linguistics

"Slang" is a very complicated concept and there is still no unambiguous approach to it. Like jargon, professional vocabulary, barbarisms, etc., it belongs to the non-literary group of lexical units, but differs from them in that it does not remain within a certain professional or social group, gradually expands the area of use. "Slang" as a concept originated in the English language environment and was most widely developed there. "Slang" is used mainly in oral speech, it is characterized by an emotional and expressive coloring, even after switching to the literary language, it retains this coloring. "Slang" in the English-speaking environment has its own pronounced features. Having become widespread over a vast territory, the English language for a long time in each specific region was enriched with "slang" associated with this region, which ultimately enriched the entire English language.

Резюме

Место «сленга» в языке и языкознании

«Сленг» понятие весьма сложное и однозначного подхода к нему до сих пор нет. Он, как и жаргонизмы, профессиональная лексика, варваризмы и др., относится к нелитературной группе лексических единиц, но отличается от них тем, что не остается в рамках определенной профессиональной или социальной группы, постепенно расширяет ареал употребления. «Сленг», как понятие, возник в английской языковой среде и там же получил наиболее широкое развитие. «Сленг» употребляется в основном в устной речи, отличается эмоционально-экспрессивной окраской, даже перейдя в литературный язык, сохраняя эту окраску. «Сленг» в англоязычной языковой среде имеет свои, ярко выраженные особенности. Получив широкое распространение на огромной территории, английский язык в течение длительного времени в каждом конкретном регионе обогащался «сленгами», связанными с данным регионом, что в итоге обогащал весь английский язык.

Rəyçi: ADU-nun İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyyatı kafedrasının professoru, fil.f.d.